

ménykedek még? Hát igen. Miben is reménykedek? Abban, hogy ennek világszerte tomboló nacionalizmusnak vége lesz valamikor. Itt Európában, ahol a történelem kibogozhatatlanul egymásba szőtte a népeket, egyszer talán sikerül spiritualizálni a határokat. Ha nem, ekkor nem érdemes sehol sem élni! Ha igen, akkor nem szabad senkinek sem elhagynia szülőföldjét, hazáját!

Én ethnográfussá lettem. Ez kulturtörténelmi tudomány, amelynek az abszolút történelmi igazság kutatása mellett van az a *plusz feladata is*, hogy pl. a mi magyar népünk *identitását tisztázza és védje*, ezt az önazonosságunkat. Igen, ez a feladata. Éppen itt, a Kárpát medencében, ahol itt talált népelemekből és ezer év alatt ide bejött elemekből itt, és nem valami előző őshazákban, alakult ki az a magyar nép, amit mi ismerünk! Ezt tudomásul kell vennünk! Vegyék ezt tudomásul mások is, más népek is, akik mai mivoltukká ugyanúgy lettek, mint mi. Én hiszem, hogy a ma Európát megülő nacionalista ködöt csak így lehet eloszlatni. Ha nem, akkor kiirtjuk egymást és átadjuk ezt a furcsa félszigetet azoknak a népeknek, akik sírjaink felett verik majd a tam-tamot. És rángják táncukat. Ez a perspektívánk, ha nem térünk észre, ha tovább játsszák velünk: *ki volt itt előbb?* Ha tovább tart a nyelvi „nációk” egymás pusztítása, ha képtelenek leszünk felismerni a „kultúrában azonos népet.” A „biológiai nép” végtére is (hiszen ez létező valóság!) csakis így békélhet egymás sorstársává, az eddig volt egymás hóhérai helyett. Tudom, hosszú út vezet eddig az állapotig, mert a történelemtudomány, nem olyan, mint pl. a matematikai tudomány. A történettudományt (főleg a népraizot) két tényező befolyásolja: 1. a racionális mérlegelés és 2. az emóció, az érzelem, valamely néphez való szubjektív hozzáállás. Vajon mikor kerül túlsúlyba a *racionalitás* (ami még nem a teljes objektivitás), de ami már szülheti a *toleranciát*?

Ma sylvester van; vigadni kellene, hogy ezt az évet is túléljük. Nekem kevés okom a vigadásra, mutatják a fenti sorok is, amikkel magamat, a hitemet, helybenmaradásomat igyekszem indokolni. Ha nem ezt tenném, hiábavalónak érezném minden eddigi hitemet, mind egyéni, mind magyar népünk jövődjét, eddigi tettét, helytállását illetőleg...

Én Káli és Keszi Kovács László ezekkel a gondolatokkal léptem át az 1957. esztendőbe.

„Velünk vagy ellenünk?”

1956. október 24-re, szerdára nagygyűlést hirdettek, amelyen részt vesznek majd a többi pécsi egyetemisták és főiskolások, sőt az üzemek dolgozóira és a bányászokra is számítottak. Sanyi barátommal a nagygyűlésre igyekezve, észrevettük a sok embert a főpályaudvar előtt. Odamentünk megnézni, mi is történt. Egy tűzoltóautó létrájáról ketten próbálták lefeszegetni a főpályaudvar legmagasabb pontjára helyezett vörös csillagot. Sok-sok erőlködés után a tömeg közbekiabálásaitól lelkesítve végre siker koronázta az erőfeszítést, a pályaudvar előtti térre esett le a darabjaira tört fő-fő jelkép. Arra gondoltam, vajon mi lehet most Pesten? A Parlament tetejéről és a János hegyi kilátótoronyról is leverik? Aztán elindultunk a nagygyűlésre.

A Rákóczi út, az egyetem épülete, a diákothos és a rendőrség zárja be azt a teret, ahol gyülekeztünk. A rendőrség épületét egy szépen parkosított udvar vette körül, amit a tér felé meg erősített kerítés zárt. Fokozatosan túljutottunk a félelem érzésén. Először még komolyan vetődik, amikor ijesztő hangerővel megszólaltak a hangszórók és felszólítottak, hogy oszoljunk. Azt mondták, ha nem megyünk azonnal haza, kénytelenek lesznek fegyvert használni. De csak rohángálást láttunk, ahogy a gépfegyver-állásokat elfoglalták, láttuk, kézigránátokat osztottak szét az elől álló davaj-gitáros rendőrök között, ám nem történt semmi. Egy idő után már biztosra vettük, hogy a fenyegetés csak fenyegetés volt, s nem mernek „ezek” löni. Különben is, láttuk, éreztük, tudtuk, hogy sokan vagyunk. Akkor még nem hallottunk a mosonmagyaróvári, a salgótarjáni és a többi sortűzről. Szinte a teljes orvosi egyetem ott állt, indulásra várva, de sok jogász is felsorakozott és akkora már megérkeztek a Pacsirta utcaiak is, a pedagógiai főiskola hallgatói, köztük Kiss Dénes, akit akkor még nem ismertünk személyesen. De a versét már egy napja olvastuk az Orvosegyetem címlapján. A *Velünk vagy ellenünk* címűt,

és már mondogattuk sorait: *Döntsd el magyar, mondd ki a szót, itt visszalépmi nem lehet...* Úgy éreztük ekkor, új Petőfi született, ez volt a mi *Talpra magyarunk*. A tömegben fel-feltűntek tanáraink is. Szentágotthai János sötétkéék télikabátjában mindig kimagaslott a többiek közül, de láttuk Donhoffert, Ángyánt, Kerpel Frónius Ödönt és az öreg Csolost, Cholnokyt, a kémia professzorát. Csak persze Ernst Jenőt nem láttuk sehol, gondoltuk, hogy ő most otthon átkozódik, s szavalja Janos Pannonius általa annyiszor idézett híres-hírhedt versét: *mert hívó ember költő nem lehet...* Ezzel szokta befejezni előadásait, figyelmeztetve arra; hogy csakis a dialektikus és történelmi materializmus talaján állva lehetünk jó orvosok, tudósok meg különösen. És akkor már Szentistványi Gyuláné se volt látható, a tanulmányi osztály vezetője (majd a Kádár érában a pest megyei pártbizottság első titkára), aki az előző napi diákparlament után engedélyt adott az Orvosegyetem rendkívüli kiadására, és arra, hogy abban a követelések mellett Kiss Dénes verse is megjelenhessék. Máig sem tudom, mi vezethette erre, a félelem-e vagy más hátsó szándékok? Néhány felsőbb éves ismerőst is felfedeztünk, egy-két gyakorlatvezetőnk, s a mindig mindenütt előforduló Vízny Eleket, aki akkor még nem használta a Szilveszter nevet, s így sokat ugratták.

Aztán elindult a menet méltóságteljesen, a Piac téren át fel a Kossuth Lajos utcába, ahol széthúzódva, négyes, ötös sorokban meneteltünk a Széchenyi tér felé. Néha énekszó hallatszott, talán a pedfősök, gondoltuk, de igazi sikere a spontán szavalókórusoknak volt. *Magyar urán itt maradsz, magyar urán itt maradsz* – harsogtak, aztán a *Kossuth-címet akarunk, Kossuth-címet akarunk* dübörgése szinte félelmetesen hangzott, jelezve, hogy ebben aztán valóban mindenki egyetért. Kicsit merésznek éreztem, amikor elkezdték skandálni a *Kötelet a kopasz gyilkosnak, kötelet a kopasz gyilkosnak* szöveget. Éppen valahol a régi nagy vaskereskedés előtt voltunk. Sok ablak volt nyitva, s a megrettent vagy kíváncsi figyelő arcok között egyszer csak egy második emeleti ablakban könyöklő idős bácsi magára vette, megijedt és hirtelen behúzta a fejét. Nagy nevetés tört ki a tömegben, s valaki hangosan kiáltotta: *nem a bácsinak mondtuk, s ezt is azonnal átvették a többiek, s már az egész utca zengte: Nem a bácsinak mondtuk, nem a bácsinak mondtuk*, hogy majd ismét felhangozzék a *Kötelet a kopasz gyilkosnak* mindent elsöprő hangerejű, valódi népiéletet megfogalmazó kórusa. Végül is úgy hat óra tájban megérkeztünk.

Ott álltunk a Széchenyi téren és tele voltunk az igaz ünnep pátoszával. Megszólaltam, megbököve mellettem álló barátomat, tudod, azokon a március 15-i ünnepeken, amikor annyiszor hallottuk, hogy bár esett az eső, mégis összejöttek a polgárok az esernyők alatt és hallgatták a *Talpra magyart* és a *Pontokat*, én mindig némi kételkedéssel fogadtam a hallottakat. Még Petőfi naplóját is: *hogyhogy nem lógtak haza, mint mi május elsején?* Nagyanyámtól kaptam egy vasgyűrűt és a magyarazatot, odaadták az ő nagyszülei a gyűrűiket, az ékszereiket és ezt kapták cserébe. Tisztelettel meghallgattam a nagymamát, mint közvetett tanút, de a kor alap gondolata, a minden hit megkérdőjelezése, a múlt minden értékének kigúnyolása, a liberális polgárság és a sok mindenben őket majmoló kommunisták mindenre kiterjedő destruálása egy kicsit csak-csak belém ivódott, kételkedve fogadtam ezt a vasgyűrű történetet is. Most azonban az események megrendítő hatására felnyílt a szemem: igen, biztos hogy úgy volt, ahogy a visszaemlékezők állítják, ott kellett állaniok az esőben, éljenezve és együtt kiáltva, hogy *Esküszünk, esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk*. És már megérttem és elhittem az egykori országgyűlésben elhangzott *Megadjuk*-ot is, és a vasgyűrű is őseimtől származó kétes értékű emlékből a daliás idők bizonyító ereklyéjévé nemesedett az átél és soha addig ilyen nem látott események hatására. Átváltottunk mind ezekben az órákban, ezekben a napokban, ha Budapesten a Bem-szobornál, ha Pécsen a Széchenyi téren, ha Szegeden, ha Szombathelyt.

Ilyen átváltozásnak voltunk a tanúi, amikor átfutottunk a közelben lakó atyai jóbaráthoz, a nagy botanikushoz, ciszter szerzetes tanárhoz, *Horváth Adolf Olivér*-hez és beszámoltunk az eseményekről. Ő is a rádiót próbálta hallgatni. Mit tudtok Mindszenty-ről? – kérdezte. Most nem gyönyörű boltíves szobája akusztikáját vizsgálhattuk, mint máskor, csak ültünk és kortyoltuk a málnaszörpöt. Kérdése a nálv bizakodása volt.

– Gondoljátok, hogy felvehetem a rendi ruhámat?

Helyeseltünk, bár bennem még dolgozott a beidegződött félelem: ki tudja meddig tart... De ő már lépett is a szekrényhez és már öltötte is magára a habitust. Látjátok, semmi baja, rend-

szeresen szellőztettem, kiporoltam, hogy bármikor elő tudjam venni. S máris úgy mozgott benne, mintha soha, egyetlen pillanatra sem vetette volna le.

– Nem hallottatok valamit Debrecenből, ott mi a helyzet? – tudakolta, mert édesapjáért aggodott, aki ott élt közel a kilencvenhez. Később mégis úgy gondolta, nem jön ki a térre, öreg vagyok már én ehhez, mondta, és még nem tudhatjuk, hogy végződik, bizony, fiúk nekem nincsenek vérmes reményeim, akármit is mondanak a pesti hírek. Nem tudom elképzelni, hogy a szovjetek ezt ennyibe hagynák. Úgyhogy nagyon vigyázzatok – tette hozzá, s mi visszamentünk a térre.

Most látszott csak, hogy mennyien vagyunk...Megpróbáltunk visszajutni oda, ahol korábban álltunk, de nem tudtunk. Valahol a Nagy Lajos gimnázium és a dzsámi között sikerült befurakodnunk egy helyre, ahonnan átláttunk a Nádor szállóhoz, a szónokokhoz. Elcsodálkoztam a hatalmasra duzzadt tömegen! Mintha egy tömött villamoson vagy autóbuszban lennénk, annyian voltunk hej, pedig hatalmas egy hely az a Széchenyi tér! Figyeltük a szónokokat. A Himnusz sokadik eléneklése után, a követelések, a pontok megfogalmazása következett. Majd ismét Kiss Dénes versét szavalta valaki, *döntsd el magyar, mondd ki a szót / itt visszalépni nem lehet*. És akárcsak azon a márciusi iduson itt is együtt mondta a tömeg a refrént: *Veliünk vagy ellenünk...* Izgatottan figyeltük a jelenlévő ismert személyeket, s megnyugtatóbb több professzorunk ismert alakja, megint láttuk *Szentágothai Jánost* az első sorban. Egyszerre csak nagy mozgolódás támadt, teherautókon érkeztek a fellármázott bányászok. Kicsit megrémültünk, mi lesz most, és a teherautókról leugráló bányászok, de a környező településekről érkező falusi gazdák is beleveggyültek a Széchenyi tér első sorban egyetemistákból és főiskolásokból, na meg pécsiekből álló tömegébe. Hiába, a hosszú évek félelmi beidegződései miatt nem volt jó érzésem, amikor közvetlen mellém sodródott egy-két újonnan érkezett. Összebb szorultunk, szinte nyomott a tömeg. Félttem. Arra gondoltam, talán a mi megfélemlítésünkre, leszerelésünkre küldték őket. Közvetlenül mellém préselődött egy rossz szagú, elnyűtt ruhájú, de nálunk nem sokkal idősebb bányász. Mintha megérezte volna, mit gondolok, nagy kezét a vállamra tette és megszólalt.

– Ne félj, fiú, tudom, hogy ti egyetemisták mit akartok. Azt akarjuk mi is, hidd el. Tudod, amikor apámat kuláknak nyilvánították, majd mindenünket elvették, a lovakat, teheneket, disznókat, mindent. Még a ruháinkat is. Apámat úgy megverték, pedig egy szót se szólt, hogy nyomorék lett. Végül elüldöztek minket a házunkból, a falunkból, hát ezért lettem bányász. És hallottam, amikor a Himnuszt énekeltek. Tudod, nekünk nem lehetett, csak a bányászindulót, hiába kértük pedig, hogy legalább a nagy ünnepeken énekelhessük a Himnuszt is. Most kijött a könny a szememből, itt mindenki a Himnuszt énekl! De ezeknek a rohadt kommunistáknak soha, érted, soha se tudok megbocsátani, agyon kéne verni mind. És csak úgy dőltek belőle a mély átéléssel mondott szavak.

Ezt nem lehetett kitalálni, ezt valóban át kellett élni, gondoltam magamban.

Az idő múlt és mi még mindig vártunk és vártunk. Néha felolvasták a követelések egy-egy újabb változatát, hogy például a *Követeljük a magyar címer megváltoztatását, hogy az jobban kifejezze nemzeti jellegzetességeinket!* helyett a *Kossuthi-címert akarunk!* szöveg kerüljön. Ezeket nagy üdvrivalgás követte és a tömeg természetesen mindent megszavazott. Folyt a vita, az egyeztetés a különböző bizottságok és bizottmányok között és akármilyen lelkesek voltunk is, azért kezdett mindenki elfáradni. Végül is arra az elhatározásra jutottak a Nádor szállóban ülésező különböző vezetők, hogy már közel az éjfél és az lesz a legjobb, ha a nagygyűlés most feloszlik, mindenki hazamegy, és holnap reggel hétkor újra gyülekezünk és folytatjuk, megszövegezve a pécsi és baranyai követelések közös és végleges változatát, amivel a munkások, a bányászok és az egyetemisták is egyetértenek. Hazafelé ismét az járt az eszemben, hogy a most végre megértem március tizenötödikét. Az évről-évre ismétlődő emlékek tűntek elő, de most már biztos voltam benne: bizony, így lehetett. Mint most is.

– *Láttad ezt a fantasztikus lelkesedést, ezt a hatalmas tömeget?* – kérdeztem Sanyi barátomat, s ekkor már elhittük Petőfi naplójának igazságát. Valóban úgy kellett történnie. Már csöpp kétség sem merült fel bennünk a korabeli visszaemlékezésekkel kapcsolatban, hiszen hasonlólt éltünk át mi is.

– *Hasonlót?* – kérdezett vissza Sanyi barátom, hát nem láttad, hogy ebben a vidéki városban többen voltak, mint lehetek ott, annak idején a múzeum előtt. És ez a tömeg is képes lett volna bármire.

Igen. Bármire képes lehetett volna, csakhogy a kommunisták, az uralkodó „elit” ravasz volt és ügyes. Miután hazatért ez a rengeteg ember, ismét a helyzet urainak érezték magukat. Reggelre arra ébredtünk, hogy kihirdették a kijárási tilalmat és a statáriumot. A helyi rádió már öt órákor bement. Senki ne hagyja el a lakóhelyét.

Hallottad? – kérdezte Sanyi. – *Én nem* – válaszoltam –, *bizony én sem* – tette hozzá ő. Elindultunk tehát a Bállicsról egyetlen kerekpárunkkal a Széchenyi tér felé. A házakon hatalmas falragaszok hirdették a kijárási tilalmat és a statáriumot. Megállapodtunk, hogy ezeket a plakátokat sem láttuk. Nagyon csodálkoztunk az üres utcákon. Senki sem sietett a Széchenyi tér felé. A téren sem láttunk szinte senkit. Háromnegyed hét volt még csak, várunk egy darabig – határoztuk el. Nyugodtan álldogáltunk az eléggé hűvös reggelen, amikor megjelent két rendőr és velük két civil ruhás, pufajkás, bakkancsos férfi. Egyenesen felénk tartottak. Ügyesen körbefogtak minket és elkérték a személyi igazolványunkat.

– *Mit kerestek itt, ti mocskos, fasiszta ellenforradalmárok? Nem tudjátok, hogy kijárási tilalom van?* S már rugdostak is hatalmas bakancsaikkal, s elcsattantak az első pofonok. Ketten-ketten közrefogtak és indultunk a rendőrség felé. Rosszul tettem, hogy megszólaltam:

– *A kerékpáromat nem szeretném itt hagyni!*

– *Te rohadt fasiszta, minek az már neked* – s beleugrott a kerekbe hatalmas bakancsaival, a küllök éles hangon pattantak el, s a kerékpár, amelyikre olyan büszke voltam, ott maradt roncsként a földön fekvő. Ezt a kerékpárt – egy francia műhely-gépet, melyet egy neves magyar versenyző adott el – két évi korrepetálásból összegyűjtött pénzemből vásároltam harmadikos koromban. Akkor még nem voltak ilyen tökéletesek a bowdenes fékek és mivel sehogyan sem tudtam jól beszabályozni, hát átszereltem „kontrásra” és mind a két kereket újra küllöztem. Így vittem magammal büszkén 1956 szeptemberében, amikor felvettek a pécsi orvosi egyetemre.

Őreink a Zsolnay kút és az irgalmasok temploma előtt kísérték, majd befordultunk egy szűk utcába, ahol a rendőrség volt. Egy hosszú folyosóra vezettek, itt már több sorstársunk állt, szemben a fallal, orrukát a falhoz nyomva. Ide kerültünk mi is, és sem megfordulni, sem beszélni nem volt szabad. Ma már nem tudom, hány órát állhattunk így, csak arra emlékszem, hogy nagy volt a jövés-menés a folyosón, s az elhaladók folytonosan szidalmaztak, néha lábunkba rugtak, néha nekilökték fejünket a falnak. A fej-elfordítási tilalom ellenére egy borzalmas jelenet tanúja voltam. Egyszer csak kitért egy ajtó a folyosó végén, ahol a kihallgatások folytak, s egy fiatal nőt tuszkoltak a rendőrök, aki nem hagyta magát, kiabált. *Hagyjatok békén, szemét rendőrök* – de leginkább azt, hogy – *Le a vörös csillaggal!* – közben ő is kapott egyet-kettőt kísérőitől. Ahogy fel kellett lépnie a folyosóról az ajtó felé, talán két vagy három lépcső vezetett az ajtóhoz, hirtelen visszafordult és egész extázisban üvöltötte: *Le a vörös csillaggal!* – s egyik kezét kiszabadítva egyetlen lendülettel leverte a rendőr hatalmas vörös csillaggal díszített sapkáját. A következő szempillantásban már a földön feküdt, bent az ajtó mögött a szobában, s láttuk, hogy ráugráltak a rendőrök a fekvő nőre, rá a hasára, lábára, fejére. Gyorsan becsukták az ajtót, ne lássuk a többi. Rövid ideig még hallottuk a nő kiáltásait.

Később mi is sorra kerültünk. A kihallgató tiszt gyorsan végezte a dolgát, ott a folyosón. Megfordítottak, s a tiszt az arcunkba üvöltötte: – *Te rohadt fasiszta strici, mit keresel itt? Mi? – s a következő füles után megkérdezte: – mi az apád?* Sanyi állt közelebb a sorban, a halkan felelte: *orvos. Igen, orvos, szóval rendes ember, becsületes haladó értelmiségi. És fogalma sincs róla, hogy a fia tanulás helyett mekkora gazemberségeket követ el! Na, ezt apád helyett kapod* – s egy újabb hatalmas füles után már ott állt előttem. – *Hát a te apád, te fasiszta briganti?* – *Múzeumi ő* – feleltem én is visszafogottan. *Úgy, szóval a te apád kapus a múzeumban, és te rendes proli gyerek létedre mégis itt randalírozol ezekkel a fasisztákkal!! Majd adok én neked, na te disznó, ezt még megkeserülöd* – és igyekezett nagyobb pofonokat adni, mint amilyeneket Sanyi barátom kapott. De már nem sokáig álltunk ott, a tiszt sietett, tovább lépett. Felsőhajtottam, ezt elég jól megúsztuk eddig. Később visszaadták a személyi igazolványainkat és azt mondták, ki ne merjünk az utcára menni, és halál fiai vagyunk, ha még egyszer találkozunk velük.

Wagner János